

РАДЯНСЬКІ ОСВІТНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ 1946-1950 рр.: ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Міщанин В. В. (Ужгород)

У статті йдеться про освітню реформу радянської влади в Закарпатській області 1946-1950 рр. На основі раніше неопублікованих документів, автор досліджує становище освіти на Закарпатті в перші повоєнні роки, вказує на відновлення радянською державою діяльності закладів освіти, процесу навчання, кадрового забезпечення шкіл. Особливо розглядається реорганізація системи освіти: запровадження обов'язкового семирічного навчання, поширення середньої освіти, створення мережі закладів середньої спеціальної освіти, заснування Ужгородського університету. Разом з тим, вказується на ідеологізацію освіти, перехід на радянські навчальні плани і програми, контроль і пресинг стосовно закарпатської інтелігенції. Автор вказує на зміни в апараті Закарпатського обласного відділу освіти, у порівнянні із періодом Закарпатської України – створення секторів шкіл, дитячих будинків, дошкільних установ, кадрів, спеціальний, плановий, адміністративно-господарський. Присвячено увагу обласній нараді працівників народної освіти краю, що відбулася в січні 1946 р. в Ужгороді. Вона відіграла значну роль у переході на нову радянську систему навчання. Ідейно-політичному вихованню вчителів мав сприяти інститут удосконалення кваліфікації вчителів, спеціальні науково-методичні наради, конференції, семінари для керівників шкіл і педагогічних працівників усіх рівнів. Обмін досвідом із вчителями УРСР та інших республік мав також сприяти швидкій інтеграції Закарпаття в освітній простір СРСР. Обов'язковими ставали первинні партійні осередки в школах. Викладачі і студенти університету також знаходилися під прискіпливою увагою партійного керівництва. Свідченням є безрезультатна постановка обкому КП(б)У «Про викладання суспільних наук в Ужгородському університеті». Ідейно-політичне виховання молоді покладалось на кафедру марксизму-ленінізму. Під шквал більшовицької критики за неправильне ідеологічне викладання потрапили викладачі університету П. Сміян, Ф. Потушняк, М. Лелекач, Є. Кондор.

Ключові слова: освіта, школа, учні, вчителі, навчання, реформа, відділ освіти, університет, ідеологія, Закарпатська область, більшовики.

22 січня 1946 р. утворена Закарпатська область у складі УРСР. Це стало початком другого етапу радянських перетворень – тотальної радянзації. Здійснені в краї реформи і перетворення торкнулися й освітньої сфери. Адаже саме школа мала сформувати і виховати радянську людину. Більшість дослідників, які займалися розвитком освіти на Закарпатті перших післявоєнних років, як радянські [1], так і сучасні [2; 3; 4], основну увагу спрямовували на відновлення освітнього процесу у щойно визволеному краї, відновлення шкільної мережі, кадрового забезпечення. Лише останнім часом з'являються роботи, в яких вказується на об'єктивні умови [5; 6] та прослідковується ідеологічна складова реформування освіти за радянським зразком [7; 8].

Навчальні заклади розпочали повний перехід на нові навчальні плани і програми. Відбуваються зміни в апараті обласного відділу освіти, зокрема структури і штату. Створюються сектори: шкіл, дитячих будинків, дошкільних установ, кадрів, спеці-

альний, плановий, адміністративно-господарський [9, арк. 6-7].

Помітною подією в історії переходу на нову радянську систему навчання стала обласна нарада працівників народної освіти краю, що відбулася в січні 1946 р. в м. Ужгород. Найбільшим успіхом було нарощування мережі шкіл. У 1945/1946 н. р. вдалося відкрити 17 середніх, 182 семирічні, 559 початкових шкіл. Українською мовою навчали у 644 школах: 468 початкових, 163 семирічні, 13 середніх. Російськомовних було 7 шкіл: 1 початкова, 2 семирічні, 4 середні. Угорську мову навчання практикували у 99 школах (83 початкові, 16 семирічних), румунську – у 7 початкових, словацьку – в 1 початковій [6, с. 158]. У 1950/1951 н. р. вже діяло 475 початкових, 318 семирічних, 54 середні школи. З них 681 з українською, 19 з російською, 100 з угорською, 12 з румунською мовами навчання. За підрахунками обласного відділу народної освіти динаміка чисельності учнів у краї в 1949/1950 н.р. виглядала наступним чином [10, с. 48].

За 1949/50 навчальний рік	Кількість учнів			
	1-4 класи	5-7 класи	8-10 класи	1-10 класи
На початку року	100 217	28 534	4 222	132 973
Вступило протягом року, виключаючи перехід з інших шкіл	771	350	39	1 160
На кінець навчального року	98 277	27 746	4 003	130 026
Відсів за навчальний рік	2 711	1 138	258	4 107

Зросла кількість вечірніх шкіл робітничої та сільської молоді. У 1946/1947 н. р. в області працювали 17 шкіл робітничої та 14 шкіл і 48 окремих класів сільської молоді [6, с. 161]. Не спішили відкривати школи для інших національних меншин. Тільки

одна школа із словацькою мовою навчання діяла в с. Сторожниця Ужгородської округи. Не було відновлено зовсім навчання рідною мовою євреїв і німців. У 20-30-х рр. ХХ ст. на Закарпатті функціонували 14 німецьких, 4 єврейські школи, 1 ромська [11, с. 20].

Запрацювали в Закарпатській області 3 спеціальні школи: Ужгородська школа-інтернат глухонімих (73 учні), Мукачівська школа для сліпих (32 учні), Виноградівська школа для розумово відсталих дітей (120 учнів) [6, с. 161].

На обласний Інститут удосконалення кваліфікації вчителів, відкритий у 1946 р., поклали завдання забезпечити підвищення рівня кваліфікації керівних і педагогічних кадрів освіти, їх ідейно-політичне та науково-методичне зростання.

Реорганізація системи освіти, запровадження обов'язкового семирічного навчання, поширення середньої освіти вимагали від освітянських керівників забезпечення усіх шкіл кваліфікованими кадрами. Це здійснювалося за рахунок приїжджих. До початку нового 1945/1946 н.р. сюди прибуло 805 спеціалістів. Тільки в серпні 1946 р. на Закарпаття прибуло ще 526 педагогічних працівників. Загалом у 1946-1950 р. в крайову освіту спрямовано 2700 вчителів [6, с. 158]. Переважна більшість мала закінчену середню і вищу педагогічну освіту. Із педагогічними кадрами проводилась робота з їх «ідейно-теоретичного росту і підвищення ділової кваліфікації». Учителі та вихователі дитячих садків відвідували гуртки з вивчення «Короткого курсу історії ВКП(б). У 1950 р. на заочному навчанні в університетах, інститутах, училищах навчався 1 731 учитель Закарпаття, у т.ч. 1 450 місцевих [12, арк. 37].

Освітні республіканські керівники констатували, що більшість учителів шкіл з неросійською і неукраїнською мовою навчання слабо володіє російською, що негативно відбивається на знаннях учнів. 23 травня 1949 р. наказ міністерства освіти УРСР «Про стан навчально-виховної роботи в школах УРСР з неросійською і неукраїнською мовами навчання» вказував на необхідність забезпечити школи націменши кваліфікованими вчителями, які б володіли російською [13, арк. 36 зв.].

Обов'язковими ставали первинні партійні осередки в школах. Цей процес у 1947 р. лише розгортався. Тоді в області діяло 6 шкільних парторганізацій. Як звітували, «первинна парторганізація при Свалявській середній школі (секретар тов. Глущенко), яка складається з трьох комуністів, домоглась того, що школа вийшла в число передових шкіл області» [14, арк. 27-28].

Відзначимо радянські нововведення – вивчення російської мови вже в 2 класі, а російської літератури в 5 класі. У 1-2 класах вводилася військово-фізична підготовка по 1 год. на тиждень, у наступних класах кількість годин збільшувалася до двох. Вводився предмет «Конституція СРСР і УРСР», відповідно до тоталітарних засад викладалися історія, географія та й решта. Цікавим є розподіл іноземних мов у школах області в 1948/49 н. р.: німецьку вивчали в 626 класах, англійську – в 150, французьку – 124 [13, арк. 82-84]. Невелика кількість годин на вивчення, відсутність технічних засобів навчання, неможливість мовної практики стали причинами низького рівня знань учнів з іноземних мов більшості шкіл.

Гостро постало питання методичної допомоги школам з угорською та румунською мовами навчання. На основі загальнодержавного навчального плану методисти інституту підвищення кваліфікації вчителів розробили навчальні плани для шкіл з угорською та румунськими мовами, що відображали інтереси радянської держави. Відчутною була переваженість уроками російської мови, а українська практично не викладалася, невелика кількість годин відводилася на вивчення рідної мови та історії свого народу [2, с. 348].

10 грудня 1946 р. обласним відділом освіти видано наказ «Про вивчення нового українського правопису в навчальних закладах області», затвердженого РНК УРСР 5 травня 1945 року. На пленарних засіданнях та секційних заняттях січневих конференцій (1947 р.) учителів шкіл області це питання займало провідне місце [15, с. 117].

Перед вчителями української та російської літератури ставилися завдання дати учням сталі знання з основ теорії літератури (стилеві напрямки, художній метод соціалістичного реалізму тощо). Учні повинні уміти розкривати політико-класову суть художніх творів. Учителів націлили «нешадно боротися проти залишків і рецидивів буржуазно-націоналістичних теорій» і т. д. Подібні завдання ставилися перед учителями предмету «Історія СРСР». Зауважимо, що історія України, не вивчалася як окремих предмет. Натомість історія СРСР вивчалася з 3-го до 10 класу (4 год. на тиждень). Вивчення історії мало допомогти учням «бачити велич свого народу, своєї соціалістичної Батьківщини». Вчитель математики мусів сприяти «вихованню матеріалістичного світогляду учнів», а природознавства – «озброїти школярів ученням Тімірязєва, Мічуріна, Лисенка».

Перед всім учительством поставлено завдання «приділяти в процесі викладання увагу розкриттю заслуг російських, радянських учених у розвитку світової науки, показу їх пріоритету в багатьох відкриттях і винаходах, нешадно боротися проти фактів низькопоклонства перед буржуазною культурою Заходу і Америки» [13, арк. 109-109 зв.].

Втім, закон про загальне обов'язкове навчання дітей шкільного віку на Закарпатті, насамперед у гірських округах – Рахівському, Тячівському, Волівському, Хустському, Іршавському і Свалявському, виконувався незадовільно. Виконкомі місцевих рад не вели точного обліку дітей шкільного віку, не контролювали відвідування учнями шкіл. Одночасно не всі школи своєчасно були підготовлені до навчального року. В одній з постанов облвиконкому йшлося: «Зобов'язати облВНО (тов. Керчу), голів виконкомів окружних, міських, селищних та сільських Рад депутатів трудящих: а) до 15 червня 1948 року провести по всіх населених пунктах області облік дітей і підлітків віком 6-15 років; б) організувати матеріальну допомогу учням, батьки яких загинули у боротьбі з німецькими окупантами, дітям інвалідів Вітчизняної війни та іншим дітям, які потребують допомоги; в) організувати з 1 вересня 1948 р. підвіз до шкіл учнів, які живуть далеко від школи, або відкрити для них шкільні інтернати; г) встановити суворий контроль за здійсненням закону про загальне обов'язкове навчання, не допускаючи пропусків занять учнями та відсіву їх зі школи» [13, арк. 43].

Важливим було подолання неписьменності. Станом на 1 вересня 1946 р. 26 264 дорослих закарпатців були неписьменними. У 1946/1947 навчальному році в області працювало 339 шкіл грамоти, 285 груп грамоти, індивідуально проходили навчання 725 осіб. Проте в багатьох селах навчання неграмотних і малограмотних не проводилося.

За спеціальною тематикою організовуються і проводяться науково-методичні наради, конференції, семінари для керівників шкіл і педагогічних працівників усіх рівнів. У кінці березня 1948 р. організована перша науково-педагогічна конференція вчителів навчальних закладів області з проблем поліпшення й удосконалення роботи освітніх установ, а якій працювали секції для всіх категорій учителів, керівників шкіл, класних керівників, працівників дошкільних закладів. 20 листопада 1948 р. на базі середньої

школи №1 м. Мукачєво пройшов обласний семінар керівників шкіл з питань популяризації передового педагогічного досвіду [1, с. 35].

На січневих 1950 р. нарадах вчителів Закарпатської області у містах і округах були присутні кращі вчителі Полтавської області. Гості поділилися досвідом у роботі, дали цінні методичні поради, а в обговореннях доповідей взяло участь 486 учителів. Як відзначалось в інформації: «Виступи вчителів були справжніми виступами більшовицької критики і самокритики. Вони були націлені на докорінне поліпшення навчально-виховної роботи шкіл та комсомольських і піонерських організацій, на викорінення формалізму у викладанні» [10, арк. 3].

Окремо відзначимо залучення дітей до різного виду змагань і конкурсів. У другій половині червня 1947 р. пройшла обласна виставка дитячого малюнка. 15 учнів були нагороджені грошовими преміями. Проводилися районні, міські, обласна спартакіади учнів з різних видів спорту. Переможці взяли участь у республіканській спартакіаді. У червні 1949 р. переможці обласних змагань стали учасниками республіканського зльоту юних художників та юних туристів-краєзнавців (35 учнів). У червні 1950 р. організовано першій обласний огляд художньої самодіяльності школярів. Кращі колективи виступили на республіканському огляді художньої самодіяльності, отримали грамоти і грошові премії. Відмінники навчання у червні-липні 1950 р. були нагороджені експертними путівками у Київ (77 учнів), Москву (16 учнів), Дніпропетровськ (39 учнів), Одесу (25 учнів). У липні 1948 р. 30 кращих учителів області одержали путівки на екскурсію визначними місцями України [6, с. 167, 169].

Щороку на засіданнях ради обласного відділу освіти і методичної ради інституту підвищення кваліфікації вчителів заслуховувалася інформація про діяльність 3-5 окружних та міських відділів освіти і методичних кабінетів. У інституті обов'язковими стали щоквартальні наради-семінари завідувачів методичних кабінетів і голів методичних об'єднань.

Із 1948 р. поширеною практикою стало проходження курсів підвищення кваліфікації республіканського і всесоюзного рівнів. Так, у червні 1950 р. 37 учителів української мови і літератури Закарпатської області пройшли курси підвищення кваліфікації при Інституті української мови і літератури АН УРСР у Києві. У листопаді 1950 р. для вивчення передового досвіду роботи шкіл м. Ленінград відряджено 7 вчителів шкіл області [6, с. 169].

Для пропагування комуністичних ідей використовувалося професійне свято – День вчителя. Так, 5 березня 1950 р. в приміщенні Закарпатської державної обласної філармонії Ужгородський округком КП(б)У та окружний відділ народної освіти провели черговий День вчителя за участі 232 педагогів. Для присутніх прочитали лекції «Вчення Леніна та Сталіна про соціалістичну державу», «Матеріалістичне вчення про походження та розвиток мови», інструктивні доповіді «Про завдання вчителів у підготовці до випробувань та до нового навчального року», «Про масово-політичну роботу в період проведення виборів до Верховної Ради СРСР та весняної сівби» [16, арк. 92]. Після ідеологічної обробки дали концерт.

Середні спеціальні заклади Закарпаття розвивалися на основі установ, які діяли у 1920-1930-х роках. Це учительські семінарії, торговельна академія, промислові та сільськогосподарські школи. У перші радянські роки запрацювали Ужгородський технікум радянської державної торгівлі, Мукачівський коопе-

ративний технікум і Виноградівський політехнічний технікум (1945 р.), Ужгородське училище прикладного мистецтва, Ужгородське музичне училище і Мукачівський сільськогосподарський технікум (1946 р.), Хустське училище культури і Хустський лісотехнічний технікум (1947 р.).

Окремі середні спеціальні заклади проіснували нетривалий час. Хустське педучилище створене в 1945 р., а в 1950 р. включено до складу Мукачівського педучилища (1945 р.). На базі Ужгородського педучилища у 1950 р. створено дворічний учительський інститут, який через чотири роки приєднано до УжДУ.

Працівників середньої ланки готували два медичні училища. Спочатку в 1946 р. в Хусті та Берегові відкрили курси медичних сестер, які згодом реорганізували в медучилища.

23 березня 1950 р. провели нараду працівників технікумів і училищ Закарпатської області. Секретар обкому КП(б)У М. Бойко доповів «Про стан і завдання ідейно-політичної і виховної роботи в технікумах і училищах області». В обговоренні доповіді виступило 12 осіб. Дехто «в порядку самокритики» висловив про те, що керівники і викладачі не відвідують гуртожитки, тому мало знають потреби студентів, хтось винуватив міськкомми і округкомми КП(б)У і ЛКСМУ, що вони «слабо вивчають» ідейно-виховну роботу технікумів й училищ. Найбільший резонанс викликало повідомлення про те, що Міністерством комунального господарства УРСР у Виноградівському технікумі направлено людей, «не розуміючих викладацької роботи та політично чужих». Начебто викладач електротехніки Бочковський «в своїх лекціях принижував досягнення Радянської техніки і схвально відгукувався про американську та німецьку техніку», а також «обурювався радянськими порядками і вів антирадянські розмови серед викладачів та студентів» [17, арк. 7].

Відкриття першого на Закарпатті університету викликало великий резонанс серед краян. Питання про утворення вищого навчального закладу на Закарпатті постало після підписання договору про Закарпатську Україну від 29 червня 1945 року. 19 липня 1945 р. спільною постановою секретаріату Центрального комітету Комуністичної партії Закарпатської України та Народної Ради Закарпатської України створювався Закарпато-Український Університет. Для організаційної роботи створено комісію з 11 осіб, яку очолив уповноважений у РПЗУ справах освіти І. Керча. Спочатку «технічним організатором університету» працював М. Небесник, а у відповідності до наказу РПЗУ від 27 вересня 1945 р. роботу з організації «Державного Закарпато-Українського університету» очолив С. Добош.

Не могло бути й мови про створення вишу без офіційної згоди партійного і радянського союзного і республіканського керівництва. За словами Р. Офіцинського: «Хоча Закарпатська Україна до 24 січня 1946 року перебувала поза юрисдикцією Радянської України і Радянського Союзу, проте у Києві 18 жовтня 1945 року з'явилася постановою Ради народних комісарів УРСР і Центрального комітету КП(б)У «Про відкриття державного університету в м. Ужгороді» [18, с. 206]. Підписали його голова РНК УРСР М. Хрущов та секретар ЦК КП(б)У Д. Коротченко.

Наказом управління вищої школи при РНК УРСР від 29 жовтня 1945 р. встановлювався контингент студентів у кількості по 30 студентів для історичного і біологічного факультетів, по 60 студентів для філологічного і медичного. Управління вищих шкіл НКО УРСР, управління в справах вищої школи при РНК УРСР, управління навчальних закладів

народного комісаріату здоров'я УРСР мали забезпечити університет професорсько-викладацьким складом [19, арк.6-6 зв.]. Наказом народного комісаріату освіти УРСР від 5 листопада 1945 р. призначено ректора «Закарпатського державного університету» А. Курішка, який приступив до виконання обов'язків 27 листопада 1945 року [18, арк. 203]. Спочатку працювали підготовчі курси, а з 1 лютого 1946 р. за парті сіли перші студенти: 168 юнаків і дівчат з різних міст і сіл України розпочали студентське життя. Навчальний процес почався на чотирьох факультетах – історичному, філологічному, біологічному та медичному.

Три з 8 пунктів спільної постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У про відкриття університету, разом з організаційними моментами (відкриття, встановлення контингенту студентів, кадрове і матеріальне забезпечення) стосувалися наповнення бібліотеки університету. Зокрема, комітет у справах політосвітніх установ при Раднаркомі УРСР мав надіслати 10 тис. прим. «навчальної, наукової, політичної та художньої літератури» [20, арк. 123]. Ще 20 тис. прим. мав передати Укркнигокультторг і 10 тис. АН УРСР.

Університету передали 5 будинків у центрі Ужгорода для навчальних занять і квартир професорсько-викладацького складу. На організацію вишу виділили 5 млн. пенге, або 2 млн. крб. [21, арк. 1-2].

Вступні випробування до університету проводилися із 1 по 20 вересня, а зарахування студентів із 20 по 25 вересня 1945 року. Крім того, 12-14 жовтня 1945 р. були проведені додаткові іспити, а з 15 жовтня працювали підготовчі курси. Заняття у новоствореному університеті розпочалося 1 лютого 1946 року.

У серпні 1946 р. відбувся другий набір студентів у кількості 180 осіб. На початку 1946/1947 н. р. у відповідності до наказу міністерства вищої освіти СРСР утворено хімічний факультет, відкриті постійно діючі підготовчі курси на 150 осіб, а в січні 1947 р. – заочне навчання на історичному і філологічному факультетах [22, с. 21]. Протягом навчального року в університеті прибули 23 викладачі, тут працювали й уродженці Закарпаття [23, арк. 3-4].

На 1 липня 1946 р. було вже 15 кафедр, на яких працювало 42 викладачі. Серед них: 1 професор, 9 доцентів, 14 старших викладачів, 11 викладачів, 8 асистентів. У цьому ж році Рада Міністрів СРСР віднесла Ужгородський державний університет до першої категорії вузів і передала його Міністерству вищої освіти Радянського Союзу.

Викладачі і студенти університету знаходилися під прискіпливою увагою партійного керівництва. У відповідній записці ректора А. Курішка «Про стан Ужгородського державного університету» зазначалося: «Університет не забезпечений висококваліфікованим професорським персоналом. Із дев'яти професорських одиниць, передбачених штатним розписом, всі залишилися вакантними... Із 17 доцентських одиниць штатного розпису тільки 11 мають вчене звання». Із місцевих кадрів, які мали відповідну освіту, в штаті перебувало лише 5 (із 50 штатних одиниць), 3 викладачі працювали погодинно, 2 перебували на посадах штатних наукових співробітників ботанічного саду [24, арк. 12]. 30% всіх викладачів були членами Комуністичної партії. Позапартійні викладачі перебували під посиленням ідеологічним контролем.

У січні 1947 р. у зв'язку із постановою ЦК КП(б)У про стан роботи парторганізації в Київському державному університеті ім. Т. Шевченка відбулися партійні збори і в Ужгородському державному університеті. На зборах були присутні секретар Ужгородського міськкому КП(б)У М. Єфименко і представники

обкому КП(б)У. Секретар парторганізації університету Майданик доповів про недоліки щодо «індивідуального виховання студентства і професорсько-викладацького складу». Всі 9 мовців відзначили низьке ідейно-політичне виховання студентів і викладачів, серед студентів виявлені «елементи чужої ідеології», а серед викладачів – «елементи аполітичності, ... кастової замкненості» [25, арк. 6]. Конкретних осіб не називали.

Показовою є березнева 1947 р. постанова обкому КП(б)У «Про викладання суспільних наук в Ужгородському університеті». Керівництво університету мусило «серйозно перебудувати роботу кафедр як науково-педагогічного колективу, що формує ідеологію студентства і робить ідейно-політичний вплив на інші кафедри» і зобов'язувалося «забезпечити у викладанні більш глибоке і політично загострене висвітлення боротьби нашої партії, Леніна і Сталіна з ворожими буржуазно-націоналістичним ухилами і концепціями. Ґрунтовно підняти ідейно-політичний рівень лекцій і семінарів». Вважалося, що в університеті «переважають студенти із місцевого населення, які виховувалися в умовах буржуазної школи, в дусі ворожій нам ідеології» [25, арк. 18-19].

Не випадково кафедра основ марксизму-ленінізму в 1946-1947 рр. вже складалася із 6 осіб, які мали серйозний партійний стаж та освіту (Академія комуністичного виховання ім. Н.К. Крупської тощо). Курс основ марксизму-ленінізму читався на всіх факультетах. При кабінеті марксизму-ленінізму викладачі відповідної кафедри змушені були проводити тематичні консультації. Проводилися виставки найкращих студентських конспектів із цього предмету. При кафедрі працював студентський гурток із вивчення творів. На думку секретаря Закарпатського обкому з пропаганди О. Карпенка, результати зимової і літньої сесій в університеті показали задовільні знання студентами предмету. Проте на екзаменах і заліках у деяких студентів виявили слабкі знання. Названо студента історичного факультету Гроловича, який не розумів різниці між поняттями «партія» і «клас», не відповідав на питання про організаційні основи марксистської партії, не орієнтувався у питаннях міжнародного становища; студента філологічного факультету Туряницю, який не знав, хто такі народники, не відповідав на питання про походження класів і класової боротьби; студентку медичного факультету Шпаковську, яка нічого не знала про події в Індонезії, не могла показати її на карті; студента біологічного факультету Крестяк, який стверджував, що в Угорщині в результаті останніх подій влада перейшла в руки комуністів; студента цього ж факультету Соїкова як такого, що не знає хто такі українсько-німецькі націоналісти.

Практикувалося для наочності в лекціях використання краєзнавчого матеріалу. «Приводили приклади із життя Закарпатської області, де з'явилися паростки нового у всіх сферах життя (колгоспи, стахановці і т.д.) і де новому приходиться вести боротьбу зі старим, за яке хватається класовий ворог. У темі «Класи і класова боротьба» використано місцевий матеріал, який характеризує загострення класової боротьби в західних областях України і в Закарпатській області на сучасному етапі», – йдеться в документі [25, арк. 31].

Члени кафедри основ марксизму-ленінізму у 1946/1947 н. р. провели 2 конференції (по одній на семестр) «Новий п'ятирічний план відновлення і розвитку народного господарства УРСР» та «Шляхи завершення побудови соціалізму і поступовий перехід від соціалізму до комунізму» [20, арк. 32]. Погляньмо на «План культосвітньої та політико-виховної

роботи Ужгородського державного університету на 1-й семестр 1946/1947 н.р.». У вересні-місяці пропонувались ідеологічні заходи на загальних зборах працівників університету і засіданнях кафедри «Світове значення російської літератури», «Ідеологічна робота в сучасних умовах», «Великий російський вчений-дарвініст Северцев», «Буржуазно-націоналістичні перекирення в літературі», «Буржуазно-націоналістичні перекирення в історії України» [26, арк. 1]. Члени кафедри читали лекції поза межами університету. Так, за два місяці, у грудні 1946 та січні 1947 р., було прочитано 166 лекцій, зокрема: «Державний устрій СРСР», «Вчення Леніна-Сталіна про державу. Дружба народів СРСР», «Керівна роль більшовицької партії в системі Радянської держави», «Радянська демократія – найпошлідовніша демократія в світі», «Сталінська конституція – найдемократичніша Конституція в світі», «Буржуазна Конституція і виборчий закон», «Про журнали «Ленінград» і «Звезда», «Возз'єднання українських земель в єдину Українську Радянську державу», «Про радянську демократію – демократію вищого типу», «Про комуністичне виховання дітей в школі», «Сім'я і школа», «Про значення ідеологічної роботи» і т.д. [25, арк. 1-2].

Під пильною увагою знаходилися інші «ідеологічні» кафедри – української літератури, російської і західноєвропейської літератури, всесвітньої історії, історії СРСР. «З боку низки викладачів як наприклад викладач історії народів СРСР – кандидат історичних наук Сміян, мали місце прояви буржуазно-націоналістичної ідеології...», а викладач всесвітньої історії Лелекач і зав. кафедрою російської літератури кандидат філологічних наук Воскресенський, викладач історії народів СРСР ще у недостатній мірі володіють марксистською методологією, внаслідок чого скочуються на шлях вульгаризації», – зазначав головний ідеолог області Я. Карпенко [25, арк. 41]. У висновках він відзначив: «Одним із найбільших недоліків у викладанні суспільних наук є те, що низка викладачів, при роз'ясненні питань теорії, недостатньо використовують факти сучасності із внутрішньої і зовнішньої політики нашої партії. Окремі викладачі (Сміян, Потушняк) у своїх лекціях не дають різкої більшовицької критики буржуазного світогляду і, більше того, припускалися помилок в трактуванні питань теорії. Так, наприклад, кандидат історичних наук, доцент, викладач історії СРСР Сміян, в своїй статті, опублікованій в місцевій газеті, припустився низки грубих помилок» [25, арк. 42-43]. Критикували викладачу кафедри історії СРСР С. Кондор, викладача кафедри всесвітньої історії М. Лелекача.

В інформації О. Карпенка до секретаря ЦК КП(б)У в липні 1947 р. «Про деякі факти прояву ворожої ідеології в Закарпатській області» окремо відзначено кандидата історичних наук, завідувача кафедри історії СРСР, декана історичного факультету П.К. Сміяна. Його критикували за статтю «Українські націоналісти – вороги українського народу», опубліковану в газеті «Молодь Закарпаття». Комуністичні цензори звинуватили автора в тому, що він «підспівує українсько-німецьким націоналістам», викривляє правду, що в 1918 р. українські націоналісти були фактичними господарями України. П. Сміяну закинули помилкові твердження про те, що «в жовтні 1917 р. український народ повів боротьбу проти царизму за встановлення пролетарської влади» та «український народ вигнав в 1918 р. німців з України». Як ішлося в інформації: «В останньому випадку тов. Сміян припускається подвійної помилки – стає на позиції школи Грушевського про безбуржуазність українського народу і ігнорує вирішальну роль брат-

ської допомоги великого російського народу і роль В.І. Леніна та Й.В. Сталіна у визволенні України від німецьких окупантів у 1918 р.» [25, арк. 14].

Закарпатський обком КП(б)У звернувся до ЦК КП(б)У з проханням відмінити постанову про призначення завкафедрою П. Сміяна. Щоб уникнути переслідувань, П. Сміян перевівся на посаду завідувача кафедри історії Львівського педінституту (1947-1949 рр.). У 1949-1950 рр. працював доцентом кафедри історії Красноярського педінституту. У 1950 р. був репресований за зберігання «націоналістичної» літератури, засуджений на 10 років позбавлення волі. У 1955 р. повністю реабілітований з поверненням усіх прав і стажу роботи. До 2001 р. він працював у Луцькому педінституті (Волинському національному університеті ім. Лесі Українки) [27; 28, с. 46-47].

«Розробляючи плани лекцій кафедра (історії СРСР – авт.) особливу увагу приділяла питанням викриття буржуазно-націоналістичної концепції «школи» Грушевського про походження слов'ян, Київської держави, визвольної боротьби українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького, возз'єднання України з Росією», – йшлося у звіті секретаря обкому партії з пропаганди в управлінні пропаганди і агітації ЦК КП(б)У «Про роботу кафедр суспільних наук Ужгородського державного університету станом на 1-е квітня 1948 р.» [29, арк. 10]. Це ж стосувалося і кафедри загальної історії у контексті викладання історії Польщі (період XVII ст.), де показували гетьманів Виговського, Дорошенка, Мазепи, Орлика як зрадників українського народу, які намагалися відірвати український народ від російського народу і передати Україну в колонію іноземних загарбників [29, арк. 13].

При обговоренні статті П. Сміяна на спільному засіданні кафедр суспільних наук і на «літературних сесіях» редакції газети «Закарпатська Україна» викрили «прояви ворожої ідеології з боку викладача кафедри археології та етнографії Ужгородського університету – члена НСПУ Ф. Потушняка» [30, арк. 32]. У 1947 р. Ф. Потушняк пройшов курси підвищення кваліфікації на кафедрах археології й етнографії Московського університету, провів відкриті лекції з навчальних предметів, що отримали високу оцінку московських педагогів. 5 червня 1947 р. йому надали вчене звання доцента.

1 серпня 1947 р. на зборах інтелігенції Ужгорода секретар обкому КП(б)У Г. Пінчук виголосив доповідь «За подальше піднесення ідеологічної роботи в Закарпатті». В обговоренні виступило 12 осіб. Завкафебри української літератури УжДУ Ясько заявив: «Письменник Потушняк ще не крокує разом з народом, його творчість не служить справі укріплення соціалістичного устрою, тому, що він до цього часу знаходиться в полоні буржуазної ідеології, не звільнився від вантажу старих грубих помилок націоналістичного змісту» [25, арк. 50].

2 серпня 1947 р. відбулися закриті університетські партійні збори із обговорення закритого листа ЦК ВКП(б) про справу Ключової і Роскіна. Із присутніх 23 комуністів (це були літні каникули) виступили 8. Виконувач обов'язків проректора університету В. Теряєв закликав посилити боротьбу з ворожою ідеологією. Завідувач кафедри основ марксизму-ленінізму М. Редько звинуватив викладача латинської мови Сулінчака, що той хвалив вищі Чехословаччини та інших державах, «плазував перед буржуазною наукою і культурою» [25, арк. 55]. Доцент цієї ж кафедри В. Аркадов відзначив: «Викладачі Лелекач (викладач всесвітньої історії) і Симулик, а також бувший викладач етнографії і археології Потушняк, виховува-

лись в університетах буржуазних держав, їм притаманна буржуазна ідеологія. Твори Потушняка, як в минулому, так і тепер, які були подані ним до друку, проникнуті ворожою ідеологією. У своїй практичній роботі вони допускають помилки, не виправляють ці помилки і не видно, щоб вони намагалися їх виправити» [25, арк. 56]. Сам же промовець закінчив Комуністичний університет і навчався 4 роки в аспірантурі, правда дисертацію не захистив [25, арк. 19]. На зборах ухвалили резолюцію щодо поліпшення ідеологічної роботи в університеті.

У резолюції вказувалися факти легальної та нелегальної еміграції студентів із Радянського Союзу: «... в результаті слабо поставленої внутрішньосоюзної виховної роботи були випадки оптації в Чехословаччину з боку студентів-комсомольців (Лісович), а також спроби втечі за кордон (студент Данко)» [25, арк. 64].

Тоді ж обком КП(б) в Ужгороді, Мукачеві, Берегові, Виноградіві, Хусті провів міські збори інтелігенції «За подальший підйом ідеологічної роботи на Закарпатті». З доповідями виступили секретарі обкому Туряниця, Пінчук, Карпенко, обласний прокурор Андрашко. В інших окружних центрах лектори обкому прочитали лекції про радянський патріотизм. В області тоді працювало 150 гуртків для інтелігенції з вивчення «Короткого курсу історії ВКП(б)», де займалося 2400 слухачів [25, арк. 57].

На вимогу ЦК КП(б)У відділ обкому з пропаганди і агітації 12 серпня 1947 р. надіслав до Києва на перевірку статті Ф. Потушняка, П. Лінтура, П. Сміяна. Упродовж 1947 р. Ф. Потушняка звинуватили у тому, що плазує перед західноєвропейською культурою, захищає реакційну філософію, виступає проти партійності в літературі тощо [30, с. 35]. Ф. Потушняка критикували переважно як письменника і в наступні роки.

Про те, як писати історію Закарпаття можемо судити з лекцій першого секретаря обкому партії І.Д. Компанця [31, арк. 1-133]. На 133 сторінках машинопису подано дороговказ історикам і письменникам краю.

Закарпаття не обминула лисенківщина – специфічний період у сільськогосподарській і біологічній науці та практиці, пов'язаний із проявом культу особи президента ВАСГНІЛ, академіка Т. Лисенка, у результаті чого припинено перспективні наукові дослідження. Почалася «лисенківщина» в серпні 1948 р., коли сесія Всесоюзної академії сільськогосподарських наук у Москві закріпила «перемогу соціалізму» в біології. Це відлунило на біологічному факультеті УжДУ. Так, завідувач відділу пропаганди і агітації Закарпатського обкому КП(б)У Дзюба у грудні 1948 р. надіслав у Москву в ЦК ВКП(б) «Інформацію про викладання біологічних наук в Ужгородському університеті». Перевірка встановила, що «викладання біологічних наук в університеті ... проводилося на надзвичайно низькому ідейно-теоретичному рівні. Студенти не виховувалися в дусі передової мічуринської матеріалістичної біології. Викладання біологічних наук велось за програмами і підручниками, які були просякнуті вейсманізмом... Більше того низка викладачів беззастережно проповідували в своїх лекціях менделізм і морганізм» [29, арк. 25-29]. За лекції з генетики під критику потрапила доцент Панафуті-

на, з гістології – доцент Краснопольська. За курс загальної біології критикували завкафедри, кандидата біологічних наук Роголя, його лекції «прочитані на низькому ідейно-теоретичному і науковому рівні, внаслідок цього в слухачів не виробилося правильного погляду на мічуринську агробіологічну науку».

Також Роголя розкритикували за статтю «Уродливість домашніх тварин і їх спадковість» у першому номері наукових записок держуніверситету 1947 року. Партійним ідеологам не сподобалися його слова: «Спадковість цих виродливостей пов'язується в останній час зі змінами в хромосомному апараті ядра клітини, що і передає їх по спадковості. Таким чином, можна думати, носіями спадковостей і різних аномалій є хромосомний апарат». Роголя звинуватили у «вейсманістській» позиції.

Працівники Ботанічного саду УжДУ потрапили під підозру за відсутність зв'язку з «практикою соціалістичного господарства, показ досягнень Мічуріна-Лисенка». Зауваження отримала і кафедра основ марксизму-ленінізму, бо «не своєчасно замітила помилку у викладанні біології, слабо допомагала біологам в оволодінні теорії марксизму-ленінізму» [29, арк. 27].

Учені намагалися відстояти свої погляди. На засіданні вченої ради Ужгородського державного університету 24 вересня 1948 р. виступив кандидат біологічних наук, доцент Мершиков, який казав, що у біології нема боротьби двох напрямків. Доцент Роголь заявив, що замість боротьби з менделізмом треба боротися з механічними установками, які переносяться на живі організми. Проте їх звинуватили у «слабкій теоретичній підготовці і незнанні вчення Мічуріна-Лисенка». А 19 листопада 1948 р. на бюро обкому заслухали питання про викладання на біологічному факультеті УжДУ і визначили «практичні заходи з усунення наявних недоліків» [29, арк. 28-29].

На 1 січня 1950 р. в університеті навчалося вже 820 студентів стаціонарного і 590 студентів заочного відділень. Для масових заходів використовували клуб площею 250 м² (колишня церква), фізкультурний зал 210 м². Працювали драматичний (15 осіб), хоровий (89 осіб), музичний (27 осіб), духовий (18 осіб), танцювальний (16 осіб), літературний (12 осіб) гуртки [32, арк. 2].

Отже, відкриття університету мало велике значення для «виховання радянської інтелігенції». Місцева інтелігенція піддалася наймасованішому пресингу з боку держави в умовах «жданівщини», «лисенківщини» тощо. У цілому головним у сфері освіти в Закарпатській області 1946-1950 рр. стало утвердження радянської системи навчання і виховання. Обласна влада дбала про поліпшення матеріального стану шкіл, навчально-виховного процесу за радянськими навчальними планами, забезпечення школи кадрами, ліквідації неписьменності і малописьменності серед дорослого населення. На Закарпаття прибули сотні вчителів з інших областей Української РСР, створено умови для підготовки місцевих вчителів. Для вирішення поставлених завдань використовувалися адміністративно-командні методи, а діяльність середніх спеціальних закладів й Ужгородського університету перебувала під пильним контролем партійних органів та органів державної безпеки.

Список використаних джерел

1. Гомоннай В. Народна освіта Радянського Закарпаття. Київ-Ужгород, 1988. 168 с.
2. Кляп М. Загальноосвітня школа // Нариси історії Закарпаття. Том III (1946-1991). Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2003. С. 341-354.
3. Кляп М. Питання освіти та в діяльності народних комітетів Закарпатської України // Науковий вісник УжНУ. Серія: Історія. 2002. №6. С.162-171.
4. Кучер Т. Діяльність Народної Ради Закарпатської України у галузі освіти // Науковий вісник УжНУ. Серія історія. 2002.

- №7. С.75-78.
5. Кляп М. Характеристика умов розвитку освіти та науки // Нариси історії Закарпаття. Т. III. (1946-1991)... С. 340-341.
 6. Химинець В., Стрічак П., Качур Б., Талапканич М. Освіта Закарпаття. Ужгород: Карпати, 2009. 462 с.
 7. Міщанин В., Місюк М. Трансформація системи освіти в період Закарпатської України 1944-1950 рр. // Розум в ХІХ столітті. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 20 червня 2012 р. Сімферополь: Кримський інститут бізнесу УЕУ, 2012. С. 25-32.
 8. Міщанин В. Освітня реформа Закарпатської України (1944-1946 рр.): перехід на радянські стандарти // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. Вип. 1(34). С. 52-59.
 9. Циркулярі Уповноваженого НРЗУ в справах освіти про облік вчителів, складання присяги службовцями та директорами шкіл, порядок переміщення вчителів, нагородження вчителів та притягнення до відповідальності службовців освіти (13.01.1945-16.12.1945) // ДАЗО. Ф.Р-14. Оп.1. Спр. 625. 71 арк.
 10. Інформації, справки, докладні записки органів народного образования о состоянии народного образования в области (15.01.1950-23.12.1950) // ДАЗО. Ф.П-1. Оп.1. Спр. 1380. 106 арк.
 11. Куля Ф. Німецькі школи на Закарпатті. Ужгород: Патент, 1998. 62 с.
 12. Інформації, справки работников сектора по вопросам работы школ (17.02.1950-17.11.1950) // ДАЗО. Ф.П-1. Оп.1. Спр. 1379. 40 арк.
 13. Прикази міністерства образования УССР, письмо о компрометирующих данных на Пилип Степана (05.02.1949-20.12.1949) // ДАЗО. Ф.П-1. Оп.1. Спр. 940. 140 арк.
 14. Інформації отдела ЦК КП(б)У о состоянии учебно-воспитательной работы в школах области в 1946-1947, ходе подготовки к новому 1946-1947 учебному году (25.01.1947-10.07.1947) // ДАЗО. Ф.П-1. Оп.1. Спр. 395. 38 арк.
 15. Грищенко М. Народна освіта в західних областях Української РСР. – Київ: Радянська школа, 1960. 158 с.
 16. Інформації, справки горкомов, окружкомов партії о выполнении постановлений бюро обкома КП(б) Украины, работе школ и средних специальных учебных заведений (10.01.1950-20.12.1950) // ДАЗО. Ф.П-1. Спр. 1381. 145 арк.
 17. Інформації обкома партії ЦК КП(б)У о работе школ, средних специальных учебных заведений и госуниверситета (05.04.1950-20.10.1950) // ДАЗО. Ф.П-1. Оп.1. Спр. 1270. 85 арк.
 18. Офіцинський Р. Сталеві нерви тореадора. Україна. 2009-2014. Ужгород: Гражда, 2015. 244 с.
 19. Постанова Ради Народних комісарів і ЦК КП(б)У накази Міністерства Вищої освіти СРСР, управління в справах школи при РНК УРСР про відкриття університету (18.10.1945-29.10.1945) // ДАЗО. Ф.Р-545. Оп.1. Спр. 2. 7 арк.
 20. Постанови Політбюро ЦК КП(б)У про командировання делегації молоді України на міжнародну конференцію молоді в Лондоні; плани заготівлі олійних культур із врожаєм 1945 р.; використання обладнання, завезеного з Румунії та Німеччини на підприємства Наркомхарчопрому УРСР; розміщення прикордонних військ НКВС Українського округу; плани здачі, використання, поставок картоплі та овочів урожаєм 1945 р. до Червоної армії, НКО СРСР, НКВМФ та НКВС СРСР; затвердження пільг на зернопоставки, наданих колгоспам УРСР, що прийняли переселенців із Польщі; направлення у закордонне відрядження працівників Наркомату закордонних справ УРСР; відкриття державного університету в м. Ужгороді; додаткові засоби боротьби з українськими націоналістами в західних областях та матеріали до них. «Окрема папка» (18.09.1045-25.11.1945) // ЦДАГО України. Ф.1. Оп.16. Спр. 59. 131+1 арк.
 21. Постанова ЦК КПЗУ та НРЗУ про утворення Закарпато-Українського Університету в м. Ужгороді та про постачання харчовими продуктами викладачів і студентів (20.07.1945-29.10.1945) // ДАЗО. Ф.Р-14. Оп.1. Спр. 610. 8 арк.
 22. Сторінки історії Ужгородського національного університету / Укл. Н. Жулканич. Ужгород: Вид-во О.Гаркуші, 2005. 219 с.
 23. Звіт про роботу університету за 1945-1946 н.р. (04.03.1946) // ДАЗО. Ф.Р-545. Оп.1. Спр. 8. 22 арк.
 24. Отчет, докладные записки Ужгородского госуниверситета о научной и педагогической работе кафедр основ марксизма-ленинизма, истории и литературы за 1946-1947 учебный год и работе университета // ДАЗО. Ф.П-1. Оп.1. Спр. 398. 48 арк.
 25. Інформації, справки, отчеты обкома партии ЦК КП(б)У о работе с интеллигенцией, деятельности кафедр Ужгородского госуниверситета за 1946-1947 уч. год, фактах проявления враждебной буржуазной идеологии в области (25.01.1947-15.09.1947) // ДАЗО. Ф.П-1. Оп.1. Спр. 377. 86 арк.
 26. Звіт про роботу університету за 1946-1947 навчальний рік // ДАЗО. Ф.Р-545. Оп.1. Спр.32. 90 арк.
 27. Мандрик І., Олашин М. Дев'ять років заслання Петро Сміян отримав за свої переконання // Новини Закарпаття. 2008. 15 січня. С.6.
 28. Олашин М. Історичний факультет Ужгородського національного університету. Ужгород: Гражда, 2010. 440 с.
 29. Інформації, отчеты обкома партии ЦК КП(б)У о работе кафедр общественных наук Ужгородского госуниверситета, преподавании биологических наук в университете и лечулище (19.04.1948-06.12.1948) // ДАЗО. Ф.П-1. Оп.1. Спр. 625. 29 арк.
 30. Тиводар М. Життя і наукові пошуки Федора Потушняка. Ужгород: Гражда, 2005. 284 с.
 31. Тексти лекцій першого секретаря обкома партії І.Д. Компанца «Партія завжди організовувала літературне дело і формувала его результати», «О стиле и методах работы в партийных органах» // ДАЗО. Ф.П-1. Оп.1. Спр. 715. 133 арк.
 32. Документи о политико-воспитательной и культурно-массовой работе (планы, отчеты и другая переписка) за 1949-1950 учебный год (22.11.1949-01.11.1950) // ДАЗО. Ф.Р-545. Оп.1. Спр. 152. 144 арк.

References

1. Ghomonaj V. Narodna osvita Radjansjkogho Zakarpattja. Kyjiv-Uzhghorod, 1988. 168 s. (in Ukrainian).
2. Kljar M. Zagaljnoosvitnja shkola // Narisy istoriji Zakarpattja. Tom III (1946-1991). Uzhghorod: Ghosprozrakhunkovyj redakcijno-vydavnychij viddil upravlinnja u spravakh presy ta informaciji, 2003. S. 341-354. (in Ukrainian).
3. Kljar M. Pytannja osvity ta v dijalnosti narodnykh komitetiv Zakarpatskohoj Ukrainy // Naukovyj visnyk UzhNU. Serija: Istorija. 2002. №6. S.162-171. (in Ukrainian).
4. Kucher T. Dijalnistj Narodnoj Rady Zakarpatskohoj Ukrainy u ghaluzi osvity // Naukovyj visnyk UzhNU. Serija istorija. 2002. №7. S.75-78. (in Ukrainian).
5. Kljar M. Kharakterystyka umov rozvvtku osvity ta nauky // Narisy istoriji Zakarpattja. T. III. (1946-1991)... S. 340-341. (in Ukrainian).
6. Khyhynecj V., Strichak P., Kachur B., Talapkanych M. Osvita Zakarpattja. Uzhghorod: Karpaty, 2009. 462 s. (in Ukrainian).
7. Mishhanyn V., Misjuk M. Transformacija systemy osvity v period Zakarpatskohoj Ukrainy 1944-1950 rr. // Rozum v KhIKh stolitti. Materialy Vseukrajinskoj naukovy-praktyčnoj konferenciji 20 chervnja 2012 r. Simferopolj: Krymskij instytut biznesu UEU, 2012. S. 25-32. (in Ukrainian).
8. Mishhanyn V. Osvitnja reforma Zakarpatskohoj Ukrainy (1944-1946 rr.): perekhid na radjansjki standarty // Naukovyj visnyk Uzhghorodsjkogho universytetu. Serija: Istorija. Uzhghorod: Vydavnyctvo UzhNU «Ghoverla», 2016. Vyp. 1(34). S. 52-59. (in Ukrainian).
9. Cyrkuljary Upovnovazhenogho NRZU v spravakh osvity pro oblik vchyteliv, skladannja prysjaghy sluzhbovcjamy ta

- dyrektoramy shkil, porjadok peremishhennja vchyteliv, naghorozhennja vchyteliv ta prytyaghennja do vidpovidalnosti sluzhbovciv osvity (13.01.1945-16.12.1945) // DAZO. F.R-14. Op.1. Spr. 625. 71 ark. (in Ukrainian).
10. Informacii, spravki, dokladnye zapiski organov narodnogo obrazovanija o sostojanii narodnogo obrazovanija v oblasti (15.01.1950-23.12.1950) // DAZO. F.P-1. Op.1. Spr. 1380. 106 ark. (in Russian).
 11. Kulja F. Nimecjski shkoly na Zakarpatti. Uzhghorod: Patent, 1998. 62 s. (in Ukrainian).
 12. Informacii, spravki rabotnikov sektora po voprosam raboty shkol (17.02.1950-17.11.1950) // DAZO. F.P-1. Op.1. Spr. 1379. 40 ark. (in Russian).
 13. Prikazy ministerstva obrazovanija USSR, pis'mo o kompromitirujushhijh dannyh na Pilip Stepana (05.02.1949-20.12.1949) // DAZO. F.P-1. Op.1. Spr. 940. 140 ark. (in Russian).
 14. Informacii ot dela CK KP(b)U o sostojanii uchebno-vospitatel'noj raboty v shkolah oblasti v 1946-1947, hode podgotovki k novomu 1946-1947 uchebnomu godu (25.01.1947-10.07.1947) // DAZO. F.P-1. Op.1. Spr. 395. 38 ark. (in Russian).
 15. Ghryshhenko M. Narodna osvita v zakhidnykh oblastjakh Ukrajinskoj RSR. – Kyjiv: Radjansjka shkola, 1960. 158 s. (in Ukrainian).
 16. Informacii, spravki gorkomov, okruzhkomov partii o vypolnenii postanovlenij bjuro obkoma KP(b) Ukrainy, rabote shkol i srednih special'nyh uchebnyh zavedenij (10.01.1950-20.12.1950) // DAZO. F.P-1. Spr. 1381. 145 ark. (in Russian).
 17. Informacii obkoma partii CK KP(b)U o rabote shkol, srednih special'nyh uchebnyh zavedenij i gosuniversiteta (05.04.1950-20.10.1950) // DAZO. F.P-1. Op.1. Spr. 1270. 85 ark. (in Russian).
 18. Oficynskij R. Stalevi nervy toreadora. Ukrajina. 2009-2014. Uzhghorod: Grazhda, 2015. 244 s. (in Ukrainian).
 19. Postanova Rady Narodnykh komisariv i CK KP(b)U nakazy Ministerstva Vyshhoj osvity SRSR, upravlinnja v spravakh shkoly pry RNK URSS pro vidkryttja universytetu (18.10.1945-29.10.1945) // DAZO. F.R-545. Op.1. Spr. 2. 7 ark. (in Ukrainian).
 20. Postanovy Politbjuro CK KP(b)U pro komandyruvannja deleghacii molodi Ukrajiny na mizhnarodnu konferenciju molodi v Londoni; plany zaghotivli olijnjkh kuljtur iz vrozhaju 1945 r.; vykorystannja obladnannja, zavezenogho z Rumuniji ta Nimechchyny na pidpryjemstva Narkomkharchopromu URSSR; rozmishhennja prykordonnykh vijsjk NKVS Ukrajins'kogho okrughu; plany zdachi, vykorystannja, postavok kartopli ta ovochiv urozhaju 1945 r. do Chervonoj armiji, NKO SRSSR, NKVMF ta NKVS SRSR; zatverdzhennja piljgh na zernopostavky, nadanykh kolghospam URSSR, shho pryjnjalj pereselenciv iz Poljshhi; napravlennja u zakordonne vidrjadzhennja pracivnykiv Narkomatu zakordonnykh sprav URSSR; vidkryttja derzhavnogho universytetu v m. Uzhghorodi; dodatkovi zasoby borotjby z ukrajins'kymy nacionalistamy v zakhidnykh oblastjakh ta materialy do nykh. «Okrema papka» (18.09.1045-25.11.1945) // CDAGhO Ukrajiny. F.I. Op.16. Spr. 59. 131+1 ark. (in Ukrainian).
 21. Postanova CK KPZU ta NRZU pro utvorennja Zakarpato-Ukrajins'kogho Universytetu v m. Uzhghorodi ta pro postachannja kharchovymy produktamy vykladachiv i studentiv (20.07.1945-29.10.1945) // DAZO. F.R-14. Op.1. Spr. 610. 8 ark. (in Ukrainian).
 22. Storinky istoriji Uzhghorodskogho nacional'nogho universytetu / Ukl. N. Zhulkanych. Uzhghorod: Vyd-vo O.Gharkushi, 2005. 219 s. (in Ukrainian).
 23. Zvit pro robotu universytetu za 1945-1946 n.r. (04.03.1946) // DAZO. F.R-545. Op.1. Spr. 8. 22 ark. (in Ukrainian).
 24. Otchet, dokladnye zapiski Uzhghorodskogo gosuniversiteta o nauchnoj i pedagogicheskij rabote kafedr osnov marksizma-leninizma, istorii i literatury za 1946-1947 uchebnyj god i rabote universiteta // DAZO. F.P-1. Op.1. Spr. 398. 48 ark. (in Russian).
 25. Informacii, spravki, otchety obkoma partii CK KP(b)U o rabote s intelligenciej, dejatel'nosti kafedr Uzhghorodskogo gosuniversiteta za 1946-1947 uch. god, faktah projavlenija vrazhdebnoj burzhuaznoj ideologii v oblasti (25.01. 1947-15.09.1947) // DAZO. F.P-1. Op.1. Spr. 377. 86 ark. (in Russian).
 26. Zvit pro robotu universytetu za 1946-1947 navchal'nyj rik // DAZO. F.R-545. Op.1. Spr.32. 90 ark. (in Ukrainian).
 27. Mandryk L., Olashyn M. Dev'jatj rokov zaslannja Petro Smijan otrymav za svoji perekonannja // Novyny Zakarpattja. 2008. 15 sichnja. S.6. (in Ukrainian).
 28. Olashyn M. Istorychnyj fakul'tet Uzhghorodskogho nacional'nogho universytetu. Uzhghorod: Grazhda, 2010. 440 s. (in Ukrainian).
 29. Informacii, otchety obkoma partii CK KP(b)U o rabote kafedr obshhestvennyh nauk Uzhghorodskogo gosuniversiteta, prepodavanii biologicheskijh nauk v universitete i peuchilishhe (19.04.1948-06.12.1948) // DAZO. F.P-1. Op.1. Spr. 625. 29 ark. (in Russian).
 30. Tyvodar M. Zhyttja i naukovi poshuky Fedora Potushnjaka. Uzhghorod: Grazhda, 2005. 284 s. (in Ukrainian).
 31. Teksty lekcyj pervogho sekretarja obkoma partyy Y.D. Kompanca «Partija vseghda orghanyzovivala lyteraturnoe delo y formyvala eghe rezuljtati», «O style y metodakh raboty v partyjnijh orghanakh» // DAZO. F.P-1. Op.1. Spr. 715. 133 ark. (in Russian).
 32. Dokumenty o politiko-vospitatel'noj i kul'turno-massovoj rabote (planj, otchety i drugaja perepiska) za 1949-1950 uchebnyj god (22.11.1949-01.11.1950) // DAZO. F.R-545. Op.1. Spr. 152. 144 ark. (in Russian).

SUMMARY

SOVIET EDUCATIONAL TRANSFORMATIONS IN THE TRANSCARPATHY REGION OF 1946-1950: THE IDEOLOGICAL ASPECT

V. Mishchanyn (Uzhghorod)

The article deals with the educational reform of Soviet power in the Transcarpathian region of 1946-1950. Based on previously unpublished documents, the author investigates the situation of education in Transcarpathia in the first post-war years. He indicates the restoration by the Soviet state of the educational institutions, the process of training, staffing of schools. Separately, the reorganization of the education system is considered: the introduction of compulsory seven-year education, the expansion of secondary education, the creation of a network of institutions of secondary specialized education, the establishment of Uzhghorod University. At the same time, it points to the ideologization of education, the transition to Soviet curricula and educational programs, power control and pressure on Transcarpathian intellectuals. The author points out the changes in the apparatus of the Transcarpathian Regional Department of Education in comparison with the period of Transcarpathian Ukraine - the creation of sectors of schools, orphanages, preschool institutions, personnel, special, planned, administrative and economic. Attention was paid to the regional meeting of the workers of the national education of the region, which took place in Uzhghorod in January 1946. She played a significant role in the transition to a new Soviet education system. Ideological and political education of teachers should have been promoted by the institute for the improvement of teachers' qualifications, special scientific-methodical meetings, conferences, seminars for school leaders and teachers of all levels. The exchange of experience with teachers of Soviet Ukraine and other republics should also contribute to the faster

integration of Transcarpathia into the educational space of the Soviet Union. Obligatory became the primary party cells in schools. Teachers and students of the university were also under the close attention of the party leadership. Evidence is the March 1947 decree of the Transcarpathian Regional Committee of the KP (b) U "On Teaching Social Sciences at Uzhgorod University". The ideological and political upbringing of young people was entrusted to the department of Marxism-Leninism. Under the flurry of Bolshevik criticism, teachers of the University P. Smyyann, F. Patushniak, M. Lelekach, E. Condor came to the wrong ideological teaching.

Keywords: education, school, students, teachers, education, reform, department of education, university, ideology, Transcarpathian region, Bolsheviks.